

5 Geografische mobiliteit van schoolverlaters en werkenden

Een grotere geografische mobiliteit van personen kan ertoe leiden dat het aanbod beter aansluit bij de vraag op de regionale arbeidsmarkt. Zo hebben werkzoekenden doorgaans een grotere kans op een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau indien hun zoekgebied meerdere lokale arbeidsmarkten beslaat. Voor Gelderse schoolverlaters van het VMBO, MBO en HBO geldt dat de inpassing in het arbeidsproces redelijk goed is ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Gelderse schoolverlaters leggen gemiddeld een afstand van 31 kilometer naar hun baan, en zijn daarmee iets mobieler dan de gemiddelde schoolverlater in Nederland (28 kilometer). De arbeidsmarktintrede verloopt voor de Gelderse schoolverlaters doorgaans beter dan gemiddeld wat betreft het niveau en richting van de baan waarop men anderhalf jaar na afstuderen terecht komt. Zo heeft 74% van de schoolverlaters een baan op niveau gevonden. Hetzelfde geldt voor een baan in de eigen vakrichting. Gelderse schoolverlaters hebben echter een relatief lage kans op het vinden van een vaste of een voltijdbaan.

In vergelijking met Nederland blijken werkenden in Gelderland echter gemiddeld iets dichter bij hun werk te wonen. Hoewel de reisafstanden en -tijden zijn gestegen tussen 1991 en 2001, is de provinciegrensoverschrijdende pendel nauwelijks toegenomen in deze periode. Als de mobiliteit wordt uitgesplitst naar de vier COROP-regio's in de provincie dan blijkt wel dat de inkomende pendel van buiten elke COROP-regio aanzienlijk is toegenomen. De oorzaak van dit patroon is dat mensen in steeds sterkere mate naar het westen gaan om te werken en dus in het oosten of noordoosten van hun werk wonen. Verder blijkt dat ook steeds meer inwoners uit Gelderland buiten hun COROP-gebied gaan werken. Inmiddels is ook in de regio Arnhem/Nijmegen de uitgaande pendel groter dan de inkomende pendel. Vooral onder hoger opgeleide mannen in Zuidwest-Gelderland wordt de Randstad steeds duidelijker de belangrijkste regio voor werkgelegenheid. Omgekeerd blijken mensen van buiten de provincie Gelderland vooral in Zuidwest-Gelderland te werken.

De grootste leverancier van werkenden in Gelderland is de provincie Overijssel. Vanuit Overijssel en Zuid-Holland komen meer mensen werken in Gelderland dan dat er werkenden uit Gelderland naar die provincies gaan. Voor Utrecht en Noord-Holland ligt die verhouding omgekeerd. Per saldo gaat hier een grotere stroom van mensen die in Gelderland wonen, werken in deze provincies. Bij Noord-Brabant en Limburg is de balans ongeveer in evenwicht.

Nagegaan is welke effecten een werkgelegenheidstoename in de provincie Gelderland heeft op de inkomende pendel, de bevolkingsomvang en de participatiegraad. Ongeveer 15% van de werkgelegenheidstoename tot 2008 zal naar verwachting vervuld worden door werkenden uit naburige provincies. Het grootste deel van deze nieuwe werkenden van buiten Gelderland komt uit Utrecht (4,3%), gevolgd door Overijssel (3,4%) en Noord-Brabant (3,2%). Met name in de Veluwe en Zuidwest-Gelderland trekt de werkgelegenheidsgroei in de provincie relatief veel pendelaars uit

andere provincies aan. De invloed van toenemende werkgelegenheid op de participatiegraad in buurgemeenten, lijkt in Gelderland groter te zijn dan in de rest van het land. Daarnaast is de verwachting dat bijna 10% van de werkgelegenheidstoename vervuld zal worden door mensen die naar Gelderland verhuizen. De instroom van mensen die naar Gelderland verhuizen vanwege de werkgelegenheidstoename is relatief groot onder de hoger opgeleiden. De toename van de bevolking is in Zuidwest-Gelderland iets lager dan in de drie andere COROP-gebieden.

Een toename van de pendelstromen of de arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters vanuit omliggende provincies zou een verlichting kunnen betekenen voor de toekomstige rekruteringsproblemen van Gelderse werkgevers in sommige beroepsklassen. Uit de analyses blijkt dat de verwachte rekruteringsproblemen voor Gelderse onderwijsinstellingen (zie hoofdstuk 4) slechts in zeer beperkte mate opgelost kunnen worden door verschuivingen in het regionale arbeidsaanbod te bewerkstelligen, te meer omdat de knelpunten voor de Pedagogische beroepen in de rest van Nederland nog groter zijn. Voor de Technische en industrieberoepen geldt dat een stijging van 1% van het arbeidsaanbod van inkomende pendelaars of schoolverlaters leidt tot het oplossen van de knelpunten in de personeelsvoorziening in Gelderland. Dit is een aantrekkelijke optie, mede omdat de rekruteringsproblemen voor de Technische en industrieberoepen kleiner zijn in de rest van Nederland dan in Gelderland. Voor de Culturele beroepen is dit moeilijker, omdat de vereiste verandering in het regionale Gelderse arbeidsaanbod groter is. Bovendien zijn er voor deze beroepen ook enige knelpunten in de personeelsvoorziening in de rest van Nederland.

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de geografische mobiliteit van schoolverlaters en werkenden op de Gelderse arbeidsmarkt aan de orde. In paragraaf 5.2 wordt gekeken naar de regio waar schoolverlaters van VMBO, MBO of HBO in Gelderland terecht komen als ze een baan gevonden hebben, en hoe daarbij de kwaliteit van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt is. In paragraaf 5.3 wordt onderzocht in welke mate een toename van de werkgelegenheid in Gelderland een stijging van de inkomende pendel, de bevolking of de participatiegraad tot gevolg heeft. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de vier COROP-gebieden in Gelderland, en tussen grote en kleine gemeenten. Bovendien is er aandacht voor verschillen in mobiliteit van personen naar geslacht en opleidingsniveau. Tot slot wordt in paragraaf 5.4 nagegaan of en in welke mate aanpassingen in regionale mobiliteitsstromen een oplossing kunnen zijn voor tekorten en overschotten op de Gelderse arbeidsmarkt. In deze paragraaf wordt de mobiliteit besproken van twee groepen die in de voorgaande twee paragrafen aan de orde kwamen, namelijk de schoolverlaters die na hun afstuderen een baan vinden in Gelderland of daarbuiten, en de inkomende pendelaars die buiten Gelderland wonen, maar in Gelderland werkzaam zijn.

5.2 Geografische mobiliteit en intrede op de arbeidsmarkt

Verschillen tussen vraag en aanbod van arbeid kunnen leiden tot werkloosheid of onvervulde vacatures. Om werkloosheid te voorkomen kunnen werkzoekenden hun zoekgedrag aanpassen door een baan te accepteren die minder goed aansluit bij de verworven kennis en vaardigheden. Het gevolg daarvan is dat werkzoekenden in plaats van werkloos te blijven een baan accepteren waarvoor ze in feite een te hoog opleidingsniveau hebben. Er is dan sprake van overscholing. Er zijn aanwijzingen dat het gemiddelde opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking sterker is gestegen dan het niveau van de beschikbare banen.³⁶ Hierdoor zouden er steeds meer personen in Nederland werkzaam zijn in banen onder het behaalde opleidingsniveau. Naast het aanvaarden van een baan onder het behaalde opleidingsniveau kunnen werkzoekenden hun zoekgedrag ook aanpassen door een baan buiten het eigen beroependomein te accepteren om werkloosheid te voorkomen.³⁷ De mate waarin een baan aansluit bij de behaalde opleiding, en de beloning of de baan-zekerheid³⁸ worden echter door werkzoekenden verschillend gewaardeerd. Werkzoekenden maken een persoonlijke keuze bij het afwegen van de verschillende baankenmerken tegen elkaar af als zij solliciteren op de openstaande vacatures.

De kans op overscholing kan worden verminderd wanneer werkzoekenden bereid zijn een grotere afstand af te leggen om de werklocatie te bereiken. Een grote afstand tot een nieuwe baan kan overbrugd worden door te pendelen of te verhuizen. Doordat regio's in Nederland worden gekenmerkt door lokale arbeidsmarkten die verschillen in vraag en aanbod van arbeid, hebben werkzoekenden een grotere kans een baan te vinden die aansluit bij de door hen gevolgde opleiding (qua niveau en/of -richting) indien hun zoekgebied groter is. Over het algemeen geldt dan ook dat degenen die zoeken naar vacatures op de landelijke arbeidsmarkt vaker een passende baan vinden dan degenen die uitsluitend op de lokale arbeidsmarkt zoeken. Aangezien niet iedereen bereid is voor een nieuwe baan over een grote afstand te pendelen of te verhuizen, kan de mate waarin werkzoekenden geografische mobiel zijn worden beschouwd als een belangrijke factor bij de keuze voor een baan.

In deze paragraaf wordt gekeken naar de rol die geografische mobiliteit speelt bij de inpassing van *schoolverlaters* in het arbeidsproces. Dit wordt gedaan voor school-

36. K. Asselberghs, R. Batenburg, F. Huijgen en M.C. de Witte (1998), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland: deel IV*, OSA-voorstudie V44, Den Haag; M.H.J. Wolbers, M. de Graaf and W.C. Ultee (2001), 'Trends in the occupational returns to educational credentials in the Dutch labor market: Changes in structures and in the association?', *Acta Sociologica*, Vol. 44, pp. 5-19.

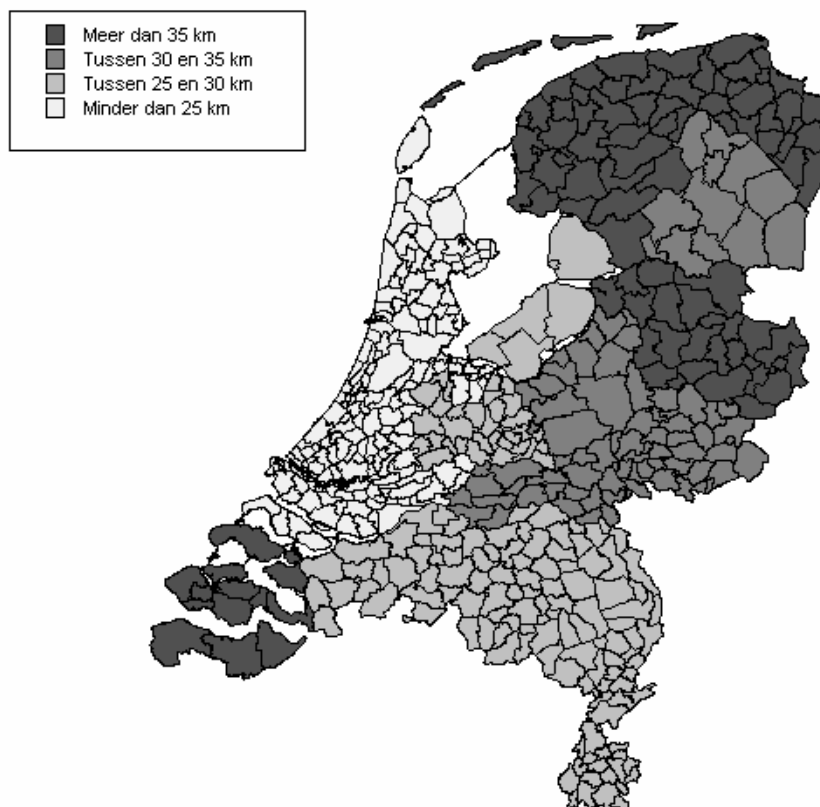
37. M. Wolbers (2003), 'Job Mismatches and their Labour-Market Effects among School-leavers in Europe', *European Sociological review*, Vol. 19, pp. 249-266.

38. A. Kalleberg, B. Reskin and K. Hudson (2000), 'Bad jobs in America: Standard and nonstandard employment relations and job quality in the United States', *American Sociological Review*, Vol. 65, pp. 256-278.

verlaters van het VMBO, de BOL en BBL binnen het MBO, en het HBO.³⁹ Bij een grote baandichtheid in de regio is de noodzaak om voor een passende baan te verhuizen of over een lange afstand te pendelen meestal veel kleiner. Er wordt per provincie de geografische mobiliteit van schoolverlaters in beeld gebracht en er wordt aangegeven welk deel van de schoolverlaters een (bij de opleiding) passende baan heeft gevonden. Hiertoe worden vier kenmerken van de banen van schoolverlaters bekeken: (1) een baan die past bij het behaalde opleidingsniveau (baan op niveau); (2) een baan die past bij de gevolgde opleidingsrichting (baan in de richting); (3) een vaste baan en (4) een voltijdbaan.

Figuur 5.1

Geografische mobiliteit van schoolverlaters bij hun intrede op de arbeidsmarkt per provincie, gemiddelde 1996-2001

Bron: ROA/SIS

39. Schoolverlaters van het HAVO, VWO en het WO worden buiten beschouwing gelaten in dit hoofdstuk. Voor het HAVO en VWO geldt dat zeer weinig schoolverlaters instromen op de arbeidsmarkt. Hierdoor bevinden zich relatief weinig HAVO- en VWO-schoolverlaters in onze onderzoekspopulatie. De resultaten van de analyse voor deze groep schoolverlaters worden daarom niet voldoende betrouwbaar geacht. Voor het WO geldt dat universiteiten erg ongelijk zijn verdeeld over de verschillende provincies in Nederland.

Voor de analyse zijn zes uitstroomcohorten samengenomen. Deze hebben betrekking op de meetjaren 1996 tot en met 2001 van de RUBS-enquête en de HBO-Monitor. In de analyse is geselecteerd op gediplomeerde schoolverlaters tussen de 16 en de 30 jaar, die een voltijdse opleiding hebben gevolgd en anderhalf jaar na het verlaten van het onderwijs betaald werk hebben gevonden.

Verschillen tussen vraag en aanbod van arbeid op lokale arbeidsmarkten leiden ertoe dat werkzoekenden worden geconfronteerd met discrepanties op lokale arbeidsmarkten. Een deel van de schoolverlaters zal worden geconfronteerd met werkloosheid of een baan die minder goed aansluit bij de gevolgde opleiding. Figuur 5.1 geeft een overzicht van de regionale verschillen in geografische mobiliteit voor schoolverlaters in Nederland. Hiervoor is per provincie de gemiddelde geografische mobiliteit van schoolverlaters bepaald aan de hand van de afstand⁴⁰ (in kilometers) tussen de gemeente waar de schoolverlater de opleiding heeft gevolgd, en de gemeente waar de schoolverlater een baan heeft gevonden.⁴¹ Het algemene beeld dat uit figuur 5.1 naar voren komt is dat de gemiddelde afstand tussen de gemeente waar men de opleiding heeft gevolgd en de werkgemeente het grootst is voor schoolverlaters in het noorden van Nederland en Zeeland. Daarna volgen schoolverlaters uit het oosten en zuiden van Nederland. Schoolverlaters uit het westen van Nederland zijn geografisch gezien het minst mobiel. Een belangrijke oorzaak voor deze verschillen is gelegen in de verschillen in werkgelegenheidsconcentratie tussen regio's. Ten gevolge van een grotere baandichtheid per vierkante kilometer hoeven schoolverlaters in het westen van het land gemiddeld genomen ook minder mobiel te zijn dan elders om een aantrekkelijke baan te vinden.

Tabel 5.1 laat zien dat de gemiddelde afstand tussen de gemeente waar de opleiding gevolgd is en de werkgemeente voor schoolverlaters in Groningen maar liefst 45 kilometer bedraagt. Dit betekent dat relatief veel schoolverlaters die in Groningen een opleiding gevolgd hebben buiten Groningen werkzaam zijn. Schoolverlaters uit de provincie Friesland zijn met 48 kilometer relatief het meest mobiel. Dat ligt anders voor schoolverlaters van de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland. De gemiddelde afstand tussen de gemeente van de onderwijsinstelling van de schoolverlaters en de werkgemeente, is in deze provincies minder dan 20 kilometer. Ook hier is de baandichtheid van grote invloed op de mobiliteit van schoolverlaters.

Daarnaast worden in tabel 5.1 de regionale verschillen in de kans op een baan op niveau, een baan in de eigen richting, vast werk en een voltijd baan vermeld. Vast werk betekent hier dat schoolverlaters geen flexibele arbeidsrelatie hebben, dat wil zeggen niet werkzaam zijn als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of werkzaam zijn in een tijdelijke aanstelling. Hieruit blijkt dat de kans op het vinden van een bij de opleiding passende baan duidelijk verschilt per provincie.

40. Hierbij wordt de afstand tussen twee gemeenten bepaald als de kortste goniometrische afstand.

41. De afstand tussen de gemeente waar de opleiding is gevolgd en de huidige werkgemeente verschilt van de afstand tussen woon- en werkgemeente. Het betreft dus de mobiliteit ten opzichte van de schoollocatie.

Tabel 5.1

Geografische mobiliteit en vier kenmerken van de inpassing van schoolverlaters in het arbeidsproces per provincie, gemiddelde 1996-2001

Provincie	Mobiliteit Km.	Baan op eigen niveau %	Baan in eigen vakrichting %	Vast werk %	Voltijdbaan %
Groningen	45	72	70	73	65
Friesland	48	68	64	72	70
Drenthe	32	64	57	81	69
Overijssel	39	71	74	85	74
Gelderland	31	74	74	80	69
Flevoland	29	67	62	71	51
Utrecht	26	74	73	83	75
Noord-Holland	17	70	65	83	76
Zuid-Holland	20	75	69	85	76
Zeeland	37	64	72	86	72
Noord-Brabant	26	72	74	86	79
Limburg	29	69	69	81	75
Totaal	28	71	70	83	75

Bron: ROA/SIS

De inpassing van Gelderse schoolverlaters in het arbeidsproces is doorgaans redelijk. Gelderse schoolverlaters leggen gemiddeld een afstand van 31 kilometer af naar hun baan en zijn daarmee iets mobieler dan de gemiddelde schoolverlater (28 kilometer). De inpassing in het arbeidsproces verloopt voor de Gelderse schoolverlaters doorgaans beter dan gemiddeld wat betreft het niveau en de richting van de baan. Zo heeft 74% van de schoolverlaters een baan op niveau gevonden. Hetzelfde geldt voor een baan in de richting. Gelderse schoolverlaters hebben echter een relatief lage kans op het vinden van een vaste of een voltijdbaan.

5.3 Effecten van een toenemende werkgelegenheid in Gelderland op de mobiliteit

Werkgelegenheid in Gelderland betekent niet alleen werk voor mensen die in de provincie wonen, maar trekt ook werkenden uit naburige provincies. De reisafstand die mensen afleggen om op hun werk te komen is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. Als er in Gelderland meer banen ontstaan, dan betekent dit dus niet alleen extra werkgelegenheid voor de Gelderse bevolking, maar tot op zekere hoogte ook voor inwonenden van andere provincies. Naast deze pendelstromen, zijn er ook mensen die verhuizen omdat ze een nieuwe baan hebben gekregen. Een werkgelegenheidstoename in Gelderland zal daarom ook leiden tot een toename van de bevolking.

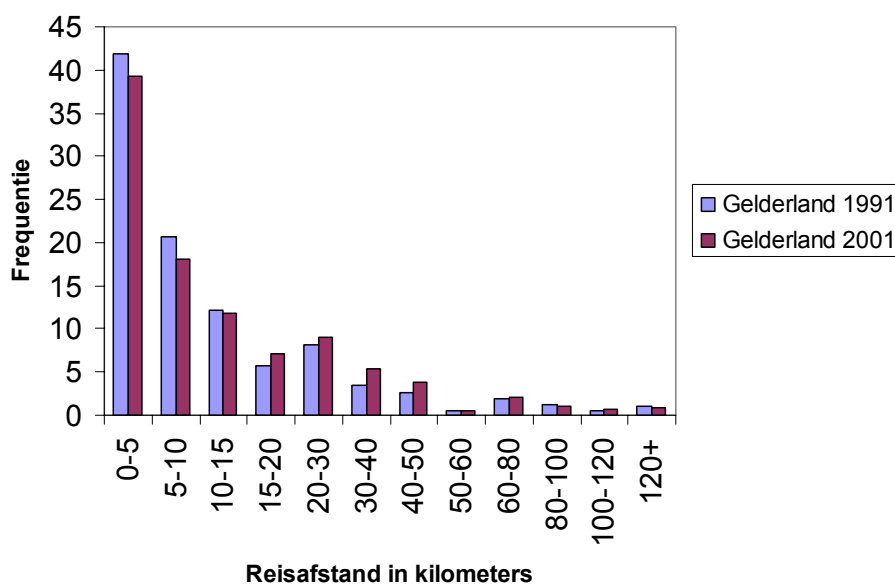
In deze paragraaf wordt ingegaan op deze spill-over effecten van de werkgelegenheidsgroei in Gelderland. Allereerst wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling van de pendel van andere provincies naar Gelderland van 1991 tot 2001. Daarna wordt ingegaan op de effecten die een groeiende werkgelegenheid heeft

voor de pendel, de omvang van de bevolking en de participatiegraad. Ten slotte zal op basis van de werkgelegenheidsprognoses voor de provincie Gelderland een raming worden gegeven van de het deel van deze werkgelegenheids groei dat door werkenden van buiten de provincie zal worden vervuld.

Herkomst van werkenden in Gelderland

In figuur 5.2 wordt getoond hoe de reisafstand van werkenden in de provincie zich de tussen 1991 en 2001 heeft ontwikkeld. De ontwikkelingen in Gelderland lopen in grote lijnen parallel met de landelijke ontwikkelingen. In vergelijking met het Nederland blijken mensen in Gelderland echter gemiddeld iets dichterbij hun werk te wonen. Conform de landelijke ontwikkelingen is het percentage werkenden dat hoogstens 10 kilometer van het werk woont afgenomen van 63 naar 55%. Substantiële stijgingen doen zich voor bij het aantal werkenden dat 15 tot 50 kilometer van het werk woont.

Figuur 5.2
Verdeling van de woon-werk-afstand van mensen die in Gelderland werken in 1991 en 2001

Bron: CBS/OVG

Als gevolg van de toegenomen reisafstanden zijn ook de reistijden toegenomen. In 1991 woonden de werkenden in Gelderland gemiddeld 13,2 kilometer van hun werk. De reis duurde gemiddeld 14,9 minuten. In 2001 is de gemiddelde reisafstand gestegen tot 20,1 kilometer en duurt deze reis 21,6 minuten. Deze langere reistijden zijn vrijwel volledig het gevolg van de langere afstanden. Afname van de gemiddelde snelheid – als gevolg van de toegenomen congestie – speelt slechts een zeer geringe rol. De langere reistijden betekenen wel dat inwoners in Gelderland steeds vroeger naar hun werk gaan. In 1991 was 22,9% van de werkenden voor 7 uur op

pad. Inmiddels is dat 27,7%. Op grond van deze tendens zou verwacht mogen worden dat steeds meer werkenden van buiten de provincie in Gelderland komen werken. Tabel 5.2 laat echter zien dat deze provinciegrensoverschrijdende pendel nauwelijks is toegenomen in de periode 1991-2001.

Tabel 5.2
Herkomst en bestemming van werkenden in Gelderland in 1991 en 2001

Bestemming	Veluwe		Achterhoek		Arnhem/ Nijmegen		Zuidwest- Gelderland		Gelderland totaal	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Herkomst										
Groningen		0,2		0,1						0,1
Friesland		0,1	0,4	0,2	0,1	0,1			0,1	0,1
Drenthe	0,5	0,1		0,6		0,1			0,2	0,2
Overijssel	5,3	7,2	3,8	5,3	1,0	1,3		0,7	2,9	4,0
Flevoland	0,6	1,7				0,1			0,2	0,6
Gelderland	80,6	81,5	94,1	92,0	90,1	90,1	78,8	80,5	86,8	86,4
Utrecht	8,8	6,4	0,2	0,3	0,6	1,0	6,8	3,8	3,8	3,0
Noord-Holland	1,0	0,8	0,9	0,8	0,5	0,6	2,0	1,0	0,9	0,8
Zuid-Holland	1,8	0,8	0,6	0,2	0,3	0,4	4,2	4,7	1,2	1,0
Zeeland	0,1								0,0	
Noord-Brabant	1,2	0,7		0,2	5,5	4,5	8,2	9,2	3,2	2,9
Limburg	0,1	0,3		0,4	1,8	1,7		0,1	0,7	0,8
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gelderland naar COROP-gebied										
Veluwe	74,1	72,6	2,4	1,9	2,8	1,8		0,7	26,3	26,4
Achterhoek	1,6	2,4	90,6	84,8	4,0	5,2		0,2	20,3	17,9
Arnhem/Nijmegen	4,9	5,7	4,1	5,1	82,3	81,9	2,7	5,9	33,8	33,5
Zuidwest- Gelderland	0,6	0,8		0,3	1,1	1,3	77,3	73,7	7,3	8,7

* Noot: een ontbrekend cijfer betekent dat er geen of heel weinig pendel is waargenomen.
Bron: CBS/OVG

De tabel geeft een overzicht van de provincies waar werkenden in Gelderland wonen. Het percentage mensen van buiten Gelderland dat niet in Gelderland werkt is slechts toegenomen van 13,2 naar 13,6%. In de Veluwe en Zuidwest-Gelderland is het aantal werkenden van buiten de provincie afgenomen. Als de mobiliteit wordt uitgesplitst naar de vier COROP-regio's in de provincie dan blijkt wel de pendel van buiten elke COROP-regio aanzienlijk te zijn toegenomen.

De oorzaak van dit opmerkelijk patroon is dat mensen in steeds sterkere mate naar het westen gaan om te werken en dus in het oosten of noordoosten van hun werk wonen. In de Veluwe daalt het aantal werkenden uit Utrecht van 8,8 naar 6,4% en stijgt het aantal werkenden uit Overijssel van 5,3 naar 7,2%. Ook de pendel vanuit

Arnhem/Nijmegen neemt toe. In de Achterhoek stijgt het aantal werkenden vanuit de provincie Overijssel. De pendel vanuit de Veluwe daalt enigszins. In Arnhem/Nijmegen stijgt de pendel vanuit de Achterhoek van 4,0 naar 5,2%, maar daalt het percentage werkenden dat uit de Veluwe of Noord-Brabant komt. In Zuidwest-Gelderland daalt het percentage werkenden uit de provincie Utrecht van 6,8 naar 3,8% en stijgt de toestroom vanuit Arnhem/Nijmegen van 2,7 naar 5,9%.

Tabel 5.3 zet de in- en uitgaande pendel per COROP-gebied tegenover elkaar. Hieruit blijkt inderdaad dat in Gelderland niet alleen het aantal werkenden dat van buiten een COROP-gebied komt werken is gestegen, maar dat ook steeds meer inwoners uit Gelderland buiten hun COROP-gebied gaan werken. In 1991 kenden de Achterhoek en Zuidwest-Gelderland een grotere uitgaande dan inkomende pendel. Inmiddels is ook in de regio Arnhem/Nijmegen de uitgaande pendel groter dan de inkomende pendel. In 1993 schetste het Bureau Economisch Onderzoek van de provincie Gelderland dat in Arnhem en Nijmegen de uitgaande pendel erg groot was, en dat het vanuit het oogpunt van mobiliteitsbeleid wenselijk zou zijn als meer mensen in dit gebied gestimuleerd worden in de eigen regio te werken.⁴² De tabel maakt echter duidelijk dat deze pendel blijft toenemen. Omdat de ontwikkelingen duidelijk passen in de landelijke trend van toenemende mobiliteit met een steeds grotere stroom werkenden richting de Randstad, valt niet te verwachten dat dit tijdelijk te keren is.

Tabel 5.3
Inkomende en uitgaande pendelstromen per Gelders COROP-gebied in 1991 en 2001

COROP-gebied	Inkomende pendel		Uitgaande pendel	
	1991	2001	1991	2001
Veluwe	25,9	27,4	23,6	24,2
Achterhoek	9,4	15,2	15,5	23,7
Arnhem/Nijmegen	17,7	18,1	13,6	21,3
Zuidwest-Gelderland	22,7	26,3	35,7	37,7

Bron: CBS/OVG

Deze verschuiving hangt waarschijnlijk samen met de werkgelegenheidsontwikkeling in de Randstad. Met name hoger opgeleide mannen werken steeds vaker in de Randstad. Dit betekent niet alleen dat mensen die in Gelderland wonen vaker werk vinden in de Randstad, maar ook dat de huizenprijzen in die regio stijgen in vergelijking met naburige regio's. Huizen worden daardoor duurder naarmate ze meer naar het westen liggen. Het wordt dus aantrekkelijker om ten oosten van het werk te gaan wonen, ook voor mensen die niet in de Randstad wonen.

Bij mannen met een HBO- of WO-achtergrond blijkt in 2001 maar liefst 27,5% van de werkenden buiten de provincie te wonen. In 1991 was dit percentage nog maar 21,8%. Deze mobiliteit neemt dus zeer snel toe. Met name onder hoger opgeleide

42. Zie BEO (1993), *Tussen Arnhem & Nijmegen; Een analyse van de Overbetuwe woon-werkbalans*, provincie Gelderland, Arnhem.

mannen in Zuidwest-Gelderland wordt de Randstad steeds duidelijker de belangrijkste regio voor werkgelegenheid. Van de hoger opgeleiden die in Zuidwest Gelderland wonen werkte in 1991 27,5% buiten de provincie. In 2001 betrof dit reeds 49,3%. Voor hoogopgeleide vrouwen uit dit deel van de provincie steeg de grensoverschrijdende mobiliteit van 14,0 naar 35,2%.

De grootste leverancier van werkenden in Gelderland is nu de provincie Overijssel. Vanuit Overijssel en Zuid-Holland komen meer mensen werken in Gelderland dan dat er werkenden uit Gelderland naar die provincies gaan. Voor Utrecht en Noord-Holland ligt die verhouding omgekeerd. Per saldo gaat hier een grotere stroom van mensen die in Gelderland wonen, werken in deze provincies. Bij Noord-Brabant en Limburg is de balans ongeveer in evenwicht. Opnieuw blijken mensen die van buiten de provincie in Gelderland komen werken vooral in Zuidwest-Gelderland te werken.

Tabel 5.4

Bijdrage in de Gelderse werkgelegenheid van werkenden uit andere provincies naar opleidingsniveau en geslacht in 1991 en 2001

Opleidingsniveau	1991	2001
<i>Mannen</i>		
Basisschool	11,9	9,7
VMBO	13,6	14,6
MBO	17,4	16,0
HBO of WO	13,9	20,6
Totaal	15,2	16,4
<i>Vrouwen</i>		
Basisschool	-	3,6
VMBO	3,0	6,5
MBO	6,6	8,6
HBO of WO	31,8	12,5
Totaal	9,1	8,8

-: geen betrouwbare gegevens beschikbaar

Bron: CBS/OVG

In tabel 5.4 wordt de herkomst van werkenden in Gelderland uitgesplitst naar geslacht en opleidingsniveau. Werkende mannen komen vaker van buiten de provincie dan vrouwen en de mobiliteit stijgt met het opleidingsniveau. Vanwege de tegengestelde effecten van een afnemende mobiliteit vanuit het westen en een toenemende mobiliteit uit het oosten is er geen eenduidig patroon in de ontwikkeling van 1991-2001. Met name de afname van de instroom van hoogopgeleide vrouwen van 31,8 naar 12,5% is opmerkelijk. Het lijkt er op dat vrouwen die in Utrecht wonen steeds vaker werk vinden in Utrecht en andere delen van de Randstad en daardoor minder vaak in Gelderland gaan werken.

Gevolgen van een toename van de werkgelegenheid

Om zicht te krijgen op de effecten van het werkgelegenheidsbeleid van de provincie is het belangrijk om een beeld te hebben van de verschuivende pendelstromen tussen de provincies. Daarbij rijst ook de vraag in hoeverre een toename van de

werkgelegenheid in een gemeente leidt tot een toename van de forensenstroom uit andere gemeenten. Nieuwe werkgelegenheid kan ook betekenen dat mensen uit andere regio's werk krijgen en vervolgens verhuizen naar een plaats in de buurt van dit nieuwe werk.

Op basis van de vergelijking tussen 1991 en 2001 is geanalyseerd welke gevolgen een toename in de werkgelegenheid heeft voor de mobiliteit. Tabel 5.5 geeft hiervan een beeld. De werkenden in een bepaalde gemeente, wonen doorgaans voor een aanzienlijk deel in diezelfde gemeente of in een naburige gemeente. Voor de duidelijkheid geven we de plaats waar de werkgelegenheid stijgt aan als de werkgelegenheid. De plaatsen waar werkenden wonen noemen we de woongemeenten. Voor de werkenden die wonen in de gemeente waar ze werken is de werkgelegenheid dus ook de woongemeente. Als de werkgelegenheid in een werkgelegenheid toeneemt, moet het aantal mensen uit de eigen gemeente of uit één van de andere woongemeenten toenemen. Uit de eerste rij van de tabel blijkt dat als de werkgelegenheid in een gemeente met 1% stijgt, de hoeveelheid werkenden uit dezelfde gemeente naar verwachting met 0,96% en dus bijna ook 1% stijgt. De stroom pendelaars uit andere woongemeenten neemt slechts met 0,36% toe.

Tabel 5.5
Effecten van een toenemende werkgelegenheid op de participatiegraad, bevolkingsomvang en pendel

Alle gemeenten		
	Eigen gemeente	Pendelgemeenten
Totaal	0,96	0,36
Toename werkenden	0,59	0,06
w.o. toename participatie	0,18	0,04
toename bevolking	0,36	-
Toename pendel	0,45	0,31
Grote gemeenten (minstens 80.000 inwoners)		
	Eigen gemeente	Pendelgemeenten
Totaal	0,88	0,80
Toename werkenden	1,01	0,09
w.o. toename participatie	0,20	0,06
toename bevolking	0,86	0,03
Toename pendel	0,41	0,68
Kleine gemeenten (hoogstens 15.000 inwoners)		
	Eigen gemeente	Pendelgemeenten
Totaal	0,99	0,14
Toename werkenden	0,38	0,05
w.o. toename participatie	0,08	0,05
toename bevolking	0,23	-
Toename pendel	0,41	0,14
Gelderse gemeenten		
	Eigen gemeente	Pendelgemeenten
Totaal	0,89	0,14
Toename werkenden	0,24	0,23
w.o. toename participatie	-	0,19
toename bevolking	0,33	0,02
Toename pendel	0,49	0,15

- : geen betrouwbare gegevens beschikbaar

Bron: ROA

Deze toename van het aantal werkenden uit verschillende gemeenten kan gerealiseerd worden door een toename van het aantal werkenden in die gemeente of door een toename van het aantal werkenden in een woongemeente dat in de betreffende werkgemeente gaat werken. In de tabel wordt de eerste mogelijkheid weergegeven in de regel 'Toename werkenden'. Het blijkt dat in het algemeen in de eigen gemeente een behoorlijke toename van het aantal werkenden is, maar dat dit effect in andere woongemeenten vrijwel nihil is. Deze toename van het aantal werkenden kan worden gerealiseerd doordat meer mensen in een gemeente gaan wonen (omdat er meer werk is), of door een toename van de participatiegraad. Uit de tabel blijkt dat gemiddeld genomen de toename van de bevolking als reactie op een groeiende werkgelegenheid ongeveer twee keer zo groot is als het participatiegraad-effect.

Daarnaast kan een werkgemeente met een groeiende werkgelegenheid een groter aandeel van de werkende beroepsbevolking uit de verschillende woongemeenten aantrekken. Dit wordt aangeduid als toename pendel (ook als deze mensen uit de eigen gemeente komen, het betreft dan mensen die voorheen buiten de eigen gemeente werkten). Uit het eerste deel van de tabel blijkt dat – bij een gemiddelde gemeente – als de werkgelegenheid groeit, zowel het aantal mensen dat in de eigen gemeente gaat werken als het aandeel van de werkenden uit de buurgemeenten dat naar deze plaats toekomt toeneemt. Beide effecten verschillen niet veel van elkaar.

Het tweede deel van tabel 5.5 laat de werkgelegenheidseffecten zien voor alleen grotere werkgemeenten van minstens 80.000 inwoners. Bij deze grote werkgemeenten blijkt een veel duidelijkere uitstraling uit te gaan naar buurgemeenten. Dit effect bestaat echter vrijwel alleen uit een toename van de pendel naar de betreffende werkgemeente en nauwelijks uit een toename van de bevolking of participatie. De toename van de werkzame beroepsbevolking in de eigen gemeente als gevolg van een werkgelegenheidstoename komt, in tegenstelling tot het beeld bij alle gemeenten, vrijwel volledig voor rekening van een toename van het aantal inwoners. Werkgelegenheidsgroei in grote gemeenten leidt er dus toe dat veel nieuwe mensen zich hier vestigen, maar heeft maar een kleine invloed op de participatiegraad.

Het derde deel geeft vergelijkbare resultaten voor kleine gemeenten (minder dan 15.000 inwoners) als voor alle gemeenten gezamenlijk. Werkgelegenheidstoenames in kleine gemeenten hebben vrijwel alleen effect voor de eigen gemeente. Ten slotte is in het vierde deel van de tabel een aparte schatting voor Gelderland gemaakt. Door de kleinere omvang van het aantal waarnemingen zijn deze schattingen minder precies, maar het lijkt erop dat het beeld voor Gelderland niet sterk afwijkt van het landelijke beeld. Alleen de invloed van toenemende werkgelegenheid op de participatiegraad in buurgemeenten, lijkt in Gelderland groter te zijn dan in de rest van het land.

Verwachte werkgelegenheidstoename 2004-2008

Op basis van de werkgelegenheidsprognoses uit de Regionaal Economische Databank 2004 van Bureau Economisch Onderzoek Provincie Gelderland is een prognose gemaakt van de 'spill-over' effecten die de verwachte werkgelegenheidsgroei in Gelderland in de periode tot 2008 zal hebben. Hierbij zijn de effecten per gemeente afzonderlijk bepaald en is rekening gehouden met de verschillen in opleidingsniveau en geslacht.

Tabel 5.6 laat zien dat ongeveer 15% van de werkgelegenheidstoename naar verwachting vervuld zal worden door werkenden uit naburige provincies. Het grootste deel van deze nieuwe werkenden van buiten Gelderland komt uit Utrecht (4,3%), gevolgd door Overijssel (3,4%) en Noord-Brabant (3,2%).

Tabel 5.6
Percentage werkgelegenheidstoename door pendel tot 2008, naar provincie van herkomst

Provincie	%
Groningen	0,0
Friesland	0,2
Drenthe	0,2
Overijssel	3,4
Flevoland	0,7
Gelderland	85,3
Utrecht	4,3
Noord-Holland	0,7
Zuid-Holland	1,2
Zeeland	0,0
Noord-Brabant	3,2
Limburg	0,9
Totaal	100,0

Bron: CBS/OVG

Tabel 5.7
Percentage werkgelegenheidstoename door verhuizingen tot 2008, naar opleidingsniveau

Opleidingsniveau	%
Basisschool	1,3
VMBO	4,9
MBO	6,9
HBO of WO	16,8
Totaal	9,2

Bron: CBS/OVG

Daarnaast is de verwachting dat bijna 10% van de werkgelegenheidstoename vervuld zal worden door mensen die naar Gelderland verhuizen. Uiteraard is het totaal aantal verhuizingen vanwege het vinden van werk veel groter dan dit cijfer, maar het gaat hier alleen om het netto aantal extra verhuizingen als gevolg van de werkgelegenheidsgroei. Tabel 5.7 laat zien dat deze instroom van mensen die naar

Gelderland verhuizen vanwege de werkgelegenheidstoename relatief groot is onder hoger opgeleiden.

Tabel 5.8 splitst deze cijfers uit naar de vier COROP-gebieden in Gelderland. Met name in de Veluwe en Zuidwest-Gelderland trekt de werkgelegenheidsgroei in de provincie relatief veel pendelaars uit andere provincies aan. De toename van de bevolking is in Zuidwest-Gelderland iets lager dan in de drie andere gebieden.

Tabel 5.8

Verwachte toename van de pendel van buiten Gelderland en de toename van de bevolking in Gelderland tot 2008, naar COROP-gebied

COROP-gebied	Pendel van buiten Gelderland	Toename bevolking
Veluwe	17,6	10,2
Achterhoek	6,5	10,1
Arnhem/Nijmegen	11,1	11,6
Zuidwest-Gelderland	21,0	7,2

Bron: CBS/OVG

5.4 Geografische mobiliteit en knelpunten in de personeelsvoorziening in Gelderland

Naast het effect van geografische mobiliteit op de aanpassingen die schoolverlaters bereid zijn te accepteren om een baan te vinden, heeft geografische mobiliteit een effect op de verwachte arbeidsmarktsituatie in Gelderland en Nederland. Hiervoor kan gekeken worden naar de vereiste verandering in de inkomende pendelstromen of de instroom van schoolverlaters om toekomstige knelpunten in de personeelsvoorziening voor werkgevers op te lossen. Door mensen van buiten Gelderland aan te trekken voor specifieke functies kunnen de knelpunten in de personeelsvoorziening voor werkgevers verkleind worden. Anderzijds kunnen eventuele overschotten voor bepaalde beroepen in Gelderland worden gereduceerd als de inkomende pendelstroom afneemt. Daarnaast kan een grotere instroom van schoolverlaters en afgestudeerden op de Gelderse arbeidsmarkt de personeelsschaarste voor Gelderse werkgevers verlichten ten koste van werkgevers in andere provincies, of kunnen schoolverlaters hun perspectief op de arbeidsmarkt verbeteren door zich aan te bieden in andere provincies waar de schaarste aan personeel groter is. Hieronder worden de verwachte toekomstige tekorten per beroepsklasse (zie paragraaf 4.3) in verband gebracht met de inkomende pendelstroom (op basis van gemiddelde pendelstromen 2000-2001) en de instroom van schoolverlaters en afgestudeerden (prognose tot 2008) op de Gelderse arbeidsmarkt.

Tabel 5.9 laat zien dat het aantal inkomende pendelaars voor de *Pedagogische beroepen* in totaliteit met 172% moet toenemen om de toekomstige knelpunten in de personeelsvoorziening in deze beroepsklasse op de Gelderse arbeidsmarkt op te lossen. Hetzelfde wordt bereikt indien de instroom van schoolverlaters met 169%

toeneemt. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de rekruteringsproblemen voor Gelderse onderwijsinstellingen slechts in zeer beperkte mate verlicht kunnen worden door veranderingen in het arbeidsaanbod te bewerkstelligen, temeer omdat voor de *Pedagogische beroepen* de knelpunten in de rest van Nederland nog groter zijn (zie paragraaf 4.3). Ook voor de *Openbare orde- en veiligheidsberoepen* zijn de knelpunten in de rest van Nederland groter dan in Gelderland, waardoor een eventuele toename van de mobiliteit juist in de andere (voor Gelderland verkeerde) richting zou kunnen werken. Hierdoor zouden de knelpunten in de personeelsvoorziening voor werkgevers op de Gelderse arbeidsmarkt juist vergroot worden.

Tabel 5.9

Vereiste verandering van regionaal arbeidsaanbod om rekruteringsproblemen voor Gelderse werkgevers op te lossen, als percentage van de verwachte tekorten en overschotten tot 2008 per beroepsklasse

Beroepsklasse	Vereiste verandering in regionaal arbeidsaanbod	
	Inkomende pendelaars %	Instream van schoolverlaters %
Pedagogische beroepen	172	169
Culturele beroepen	40	22
Agrarische beroepen	-16	-3
Technische en industrieberoepen	1	1
Transportberoepen	-	-
Medische en paramedische beroepen	-	-
Economisch-administratieve beroepen	-48	-26
Informaticaberoepen	41	42
Sociaal-culturele beroepen	-14	-9
Verzorgende en dienstverlenende beroepen	29	10
Openbare orde- en veiligheidsberoepen	58	123

- : geen betrouwbare gegevens beschikbaar

Bron: ROA

Voor de *Technische en industrieberoepen* geldt dat een stijging in het arbeidsaanbod van inkomende pendelaars of schoolverlaters van 1% leidt tot het oplossen van de knelpunten in de personeelsvoorziening in Gelderland. Dit is een aantrekkelijke optie omdat de knelpunten in de personeelsvoorziening in de rest van Nederland kleiner zijn dan in Gelderland (zie hoofdstuk 4). Bovendien is er slechts een relatief kleine verandering nodig van het regionale arbeidsaanbod in Gelderland. Voor de *Culturele beroepen* is dit moeilijker, omdat de vereiste verandering in het regionale arbeidsaanbod groter is. Bovendien zijn er voor deze beroepen ook knelpunten in de personeelsvoorziening in de rest van Nederland. Voor de *Sociaal-culturele beroepen* is juist een daling in het Gelderse arbeidsaanbod vereist om op dit arbeidsmarktsegment evenwicht op de Gelderse arbeidsmarkt te bereiken, namelijk van 14% voor de inkomende pendelaars en 9% voor de instroom van schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Dit is eveneens een aantrekkelijke optie, omdat de knelpunten voor deze beroepen in de rest van Nederland groter zijn. Hetzelfde speelt, in mindere mate, ook voor de *Economisch-administratieve beroepen*.